

Det skjulte og fortellingene

Det skjulte

Ut fra det som er beskrevet i manualene til Mestringsgrupper (Voksne for Barn, 2008) og SMIL (Nasjonal kompetansetjeneste for læring og mestring, 2011), er formålet med samtalegruppene å hjelpe barna til å mestre livssituasjonen de er i, slik at de selv unngår å utvikle psykiske eller psykososiale problemer. I samtalegruppene jeg har observert, ble da også mye av tiden brukt til å lære barna forskjellige ting som skulle hjelpe dem til å takle problemene de måtte forholde seg til. Blant annet arbeidet gruppelederne med å lære dem hvordan de skulle forstå foreldrenes problemer, hvordan de skulle skille sine egne tanker og følelser fra foreldrenes, og hvordan de kunne leve et mer selvstendig og uavhengig liv. De arbeidet også med å gjøre barna bevisste på det sosiale nettverket sitt, med å lære dem å søke trøst, hjelp og støtte hos andre når de trengte det, og med å lære dem ikke å bli sinte eller ta igjen hvis de ble ertet.

Skjult i disse aktivitetene synes det å ligge en forståelse av at det er en kobling mellom mangel på kunnskap og ferdigheter og det at barn som har psykisk syke eller rusavhengige foreldre, selv utvikler problemer. I manualen til Mestringsgrupper står det at den måten gruppelederne skal styrke barnas beskyttelsesfaktorer på, er gjennom målrettet kunnskapsøking og opplæring i spesifikke ferdigheter. I manualen til SMIL står det at den måten man skal styrke beskyttelsesfaktorene på, er ved å legge til rette for utveksling av erfaring og formidling av kunnskap og informasjon om rusproblemer og psykisk sykdom.

Forståelsen av at kunnskap skal være det primære svaret på problemene barna strever med, er en forståelse som ikke bare synes å ligge til grunn for den formen for praksis jeg har observert, men også for

andre typer forebyggende hjelpetiltak rettet mot utsatte og sårbare barn (ungsinn.no). I artikkelen «Boken som mangler, ord som går på tomgang og sykt flinke jenter: Kunnskap og helse» (2016) viser forfatterne Birgit Nordtug og Gunn Engelsrud til et opprop som sier at det trengs mer kunnskap om psykisk helse i skolen. De hevder at det tilsynelatende blir tatt for gitt at mer kunnskap om psykisk helse vil gi barn og unge bedre helse, og de argumenterer for at det er en kobling mellom fenomenet «flink jente», psykiske problemer og kunnskap om psykisk helse. De hevder også at det er skapt et inntrykk av at denne koblingen er gitt, og at det ser ut til å være bred enighet i vårt samfunn om at kunnskap om kan gjøre fri fra. Nordtug og Engelsrud spør seg om de flinke jentene blir mindre «(p)syke» hvis de får mer kunnskap om psykisk helse i skolen, eller om det i stedet kan være slik at kunnskapen kan virke begrensende på jentenes arbeid med egen helse. De knytter spørsmålet til språkets begrensninger som uttrykks- og erkjennelsesmåte, og sier at uansett hvor relevante de begrepene som velges, er, vil det alltid være en rest av betydning som er meningsbærende for den enkelte, men som ikke kan uttrykkes språklig. De sier også at begreper og kunnskap om psykisk helse er allmenne og generelle forståelser som ikke favner om det «mer» som gjør levdt liv og subjektivitet til noe annet. Kunnskap om psykisk helse kan derfor ikke identifisere og representere de «(p)sykt» flinke jentenes og alle andres levde liv og subjektivitet fullt ut. Det vil alltid være huller i meningsdannelsen, som begrepene og kunnskapen ikke får sagt noe om.

Slik jeg leser de to forfatterne, argumenterer de for at psykiske plager er en levdt og meningsfylt erfaring det ikke går an å ha abstrakt og generell kunnskap om. De argumenterer også for at det ikke finnes noen garanti for at abstrakt og generell kunnskap om psykisk helse kan hjelpe enkeltindivider til å skape mening i eget liv. Også i samtalegruppene jeg har observert, hadde den kunnskapen som ble formidlet til barna, stort sett en abstrakt og generell form. Ut fra det barna selv fortalte, fikk jeg inntrykk av at det var stor avstand mellom det som ble formidlet, og det de hadde å streve med i sitt eget liv.

I samtaler med meg var det flere gruppeledere som sa at de tvilte på verdien av den informasjonen de ga. En gruppeleder sa at hun var veldig

usikker på om hun hadde barna med seg når hun snakket på den overflatiske og enkle måten manualen la opp til. Hun opplevde at det hun formidlet, hadde få eller ingen likhetstrekk med det livet barna levde hjemme. En annen gruppeleder sa at det som sto i manualen, ville ha passet veldig fint hvis hun skulle snakket med barn som lever i familier der det ikke er noen spesielle problemer, eller der problemene er veldig små. Hun sa at det er mye god lærdom i manualen som et vanlig, veltilpasset barn kan ha nytte av, men at den ikke er egnet for barn som lever på den måten som barna i hennes grupper gjør. Hun sa at dette er barn som lever «jævlig utfordrende liv», og at problemene deres er så store og sammensatte at det er umulig å forstå hva man kan gjøre for å hjelpe dem. Det handler ikke bare om sykdommen til foreldrene, men om veldig mye annet.

Det kan være grunn til å tenke over om det var sine egne erfaringer eller fagfolks forståelser barna fikk hjelp til å sette ord på. Roy sa rett ut at han ikke brydde seg om å vite hvorfor faren drakk. Det han ga inntrykk av å være opptatt av, var de konsekvensene farens drikking hadde for relasjonen mellom dem. Det er også verdt å merke seg at det ikke var noen av barna i gruppene jeg observerte, som etterspurte den formen for kunnskap manualene sier at de mangler. Det barna tok initiativ til å sette ord på, var erfaringer knyttet til eksistensielle fenomener som omsorgssvikt, utrygghet, ensomhet, svik og savn.

Den retningen innenfor den avdekkende hermeneutikken som særlig beskjeftiger seg med de grunnleggende betingelsene for menneskets eksistens, er den eksistensielle hermeneutikken. Som jeg har forklart tidligere i boken, bygger den på en forståelse av at vi, allerede før noen form for bevisst refleksjon, ugjenkallelig og uoppløselig hører sammen med verden. Den er en filosofi som er mer opptatt av spørsmål knyttet til det at mennesket er til, enn av spørsmål knyttet til hva mennesket er. Som nevnt tidligere er de viktigste bidragsyterne til denne formen for hermeneutikk Hans-Georg Gadamer og Martin Heidegger. For å få en dypere forståelse av betydningen av det som ikke ble satt ord på, eller som bare så vidt ble antydnet eller nevnt i samhandlingene mellom gruppelederne og barna, vil jeg i det følgende diskutere det i lys av noen elementer fra Heideggers filosofi.

Den eksistensielle hermeneutikken

I sitt hovedverk fra 1927, *Sein und Zeit*, på norsk *Væren og tid*, argumenterer Heidegger for at mennesket ikke kan forstås som et opprinnelig fornuftsvesen. Forståelse er ikke noe vi kan ha som fristilte subjekter, men noe vi *er* gjennom vår eksistensielt engasjerte måte å være til i verden på. Han hevder at filosofien er basert på menneskelige grunnerfaringer som ikke selv kommer til uttrykk, men som tvert imot blir tildekket, og at så lenge disse grunnerfaringene er skjult, vil filosofien forbli grunnløs og meningsløs. For å få en grunnleggende forståelse av hva det vil si å være et menneske, ønsker han å dreie filosofien i retning av det konkrete, faktisk opplevde livet. I *Væren og tid* arbeider han med å avdekke en fellesmenneskelig væremåte som går forut for enhver positiv vitenskap, og som kan forklare hva som ligger til grunn for og muliggjør de mange forskjellige menneskelige eksistensformene (Holm-Hansen, 2007).

I sitt arbeid med å avdekke det førvitenskapelige går Heidegger lenger enn Husserl. Der Husserl snakker om bevisstheten som *rettet* mot objektene i verden, snakker Heidegger om den menneskelige tilværelsen som befinner seg *i* verden, i handling og dialog med andre mennesker (Svenaesus, 2005, s. 66). Han beskriver den menneskelige tilværelsen som en væren-i-verden. Med verden mener han da ikke en totalitet av alt som eksisterer, men det nettverket av mening som ligger til grunn for hvordan de enkelte tingene trer fram for oss. Verden er således ikke noe mennesket er seg bevisst, men noe det lever i på en total og oppslukende måte gjennom å erfare seg selv og verden i ett (Svenaesus, 2005, s. 67).

Slik Heidegger beskriver det, er mennesket i verden både som et avgrenset individ og som innvevet i sammenhenger. På den ene siden er det en del av de natur- og livsprosessene som utgjør verden. På den andre siden føler, tenker og handler det ut fra sin egen posisjon i forhold til den helheten det er innvevet i. Dette innebærer at mennesket bare kan forstås med henvisning til verden. Samtidig kan verden bare forstås med henvisning til mennesket (Aanderaa, 1994).

I sin forståelse av forholdet mellom mennesket og verden legger Heidegger stor vekt på det praktiske engasjementet. Han sier at mennesket ikke først og fremst er en observatør, men en deltaker som hører hjemme i den konkrete praktiske verdenen. Det er ikke gjennom teoretiske

betraktninger, men gjennom at vi tar verden i bruk, at den bli meningsfull for oss (Fløistad, 1993). Tingene vi benytter, kaller Heidegger for verktøy. Han beskriver verden som et stort verksted der hvert verktøy får sin mening ut fra måten det blir brukt på. Et glass er laget til å drikke av, en seng til å sove i, et hus til å bo i. Verden er den helheten, det nettverket av mening som tingene står fram og får sin mening fra.

Heidegger sier at denne måten å være-i-verden på er noe vi tar for gitt. Den er ikke noe vi først må begrunne og deretter fatte en beslutning om, før vi utfører den. Det normale og hverdagslige framstår som noe på forhånd kjent. Vi går opp i handlingene våre, og vi tenker ikke så mye over det vi gjør. For eksempel er en hammer vanligvis ikke noe vi gjør til gjenstand for teoretiske spekulasjoner, men noe vi griper med hånden. Idet vi tar den i bruk, vil det imidlertid også være en rekke andre ting vi må ta med i betraktning, som spikeren, materialet vi hamrer på, og benken der materialet ligger. Alle bruksgjenstander vi omgir oss med, vil på denne måten være tegn som igjen viser til andre tegn, som til slutt er kjedet sammen i et nettverk av mening vi kan betegne som vår verden (Fløistad, 1993). Dette betyr at en ting kun er meningsfull innenfor det kontekstuelle. Derfor må vi alltid begynne forståelsen vår i den konkrete, hverdagslige verdenen, ikke i en teoretisering om hva tingenes vesen er.

Heidegger sier at når ting fungerer alminnelig godt, utgjør verden en bakgrunn vi er fortrolige med og føler oss hjemme i (Svenaues, 2005). Når det trygge og vante bryter sammen, for eksempel ved alvorlig sykdom, skjer det imidlertid et sammenbrudd av mening som gir oss en grunnfornemmelse av at verden er et ugjestmildt sted, et sted hvor den tryggheten vi vanligvis tar for gitt, mangler. Dette får oss til å føle oss hjemløse (Fløistad, 1993).

Når det gjelder samtalegruppene jeg har observert, kan måltidene gruppelederne organiserte, godt forstås som uttrykk for et ønske om å skape den formen for hjemlighet og fortrolighet Heidegger beskriver. Det samme gjelder den uformelle praten de hadde med barna om hverdagslige ting som skole, fritid og venner. I vår kultur er mat, blomster, lys, servietter og uformelt fellesskap noe vi vanligvis forbinder med noe trygt og godt. I samtaler med meg sa gruppelederne også at de ønsket å gjøre samtalegruppene til et godt og trygt sted å være, et sted der barna ikke

skulle behøve å forholde seg til den utryggheten, eller hjemløsheten, som preget hverdagslivet deres.

De fleste barna ga da også inntrykk av at de opplevde måltidene som trygge og gode, men det var også barn hvis væren-i-verden syntes å være formet av en annen forståelsesstruktur. For dem var måltidene en kilde til uro og utrygghet. De strevet med å sitte stille, de sølte, bråket og sa at de ikke likte maten som ble servert.

Mennesket er ikke uavhengig og fritt

En konsekvens av Heideggers syn på det tette forholdet mellom mennesket og verden er at mennesket aldri kan være absolutt uavhengig og fritt. Vår forståelse er avhengig av et språk og en kultur der andre har snakket og handlet før oss. Å være i verden innebærer å være sammen med andre mennesker, både levende og døde, og ut fra dette samværet bygge opp en selvstendig forståelse. Vi oppdager ikke først oss selv og så de andre. Tvert imot er det gjennom de andre vi oppdager oss selv (Svenaesus, 2005, s. 68).

Et grunnleggende trekk i alle menneskers liv er at vi er avhengig av andre. Grunnlaget for vår individuelle livsutfoldelse er ikke noe vi skaper selv, men noe som blir gitt oss gjennom de fellesskapene vi lever og virker i. Den amerikanske teologen John Wall (2010, s. 13) hevder at barn på en spesielt tydelig måte viser oss menneskelivets historisitet. Barn fødes inn i en verden som allerede er. De velger ikke selv det språket, den familien, det samfunnet eller den kulturen som er med på å danne det nettverket av mening de har å forstå seg selv og livet sine med. Samtidig fortolker hvert barn disse betingelsene på sin egen måte. Arne Johan Vetlesen (2001, s. 29) beskriver avhengigheten av andre som et ikke-valgt grunnvilkår det ikke er mulig å se bort fra. Vi trenger andre for å sikre livet, både fysisk, psykisk og emosjonelt. Dette gjør tilværelsen vår skjør. Vi lever hele tiden med en risiko for at det som er livsnødvendig for oss, og som bare andre kan gi, ikke blir gitt. Vetlesen (2001, s. 27) sier at svaret på denne avhengigheten er omsorg. Han beskriver omsorgen som gulvet i ethvert menneskes liv – det vi står på, det vi støtter oss til, det som holder oss oppe.

Ifølge Vetlesen dreier omsorg på sitt mest basale seg om opprettholdelse av livet. Men omsorg er også mye mer. Han sier at det å gi omsorg også er å understøtte et verdig liv. Vetlesen sier at behovet for å ha et gulv å stå på, å bevege seg langs, å falle på, til forskjell fra å falle gjennom eller under, er noe som melder seg ved livets start og varer livet ut. Det melder seg ubedt, forut for valg og hinsides vår myndighet, vår autonomi og frihet. Slik han beskriver det, er omsorg et relasjonelt fenomen. Uansett hvor ressurssterke vi er, er det ikke noe vi kan gi oss selv.

En spesiell form for omsorg er den foreldre gir sine barn. Den er knyttet til hverdagslivet og forbindes ofte med praktiske gjøremål og utviklingsstøtte. Ut fra det Vetlesen sier, har den imidlertid også en dypere dimensjon; den danner det gulvet barn har å stå og falle på. Når omsorgen er trygg og god, oppleves den som oftest som naturlig og selvfølgelig. Barn som får den omsorgen de trenger, vil vanligvis ikke tenke over det. Barn som opplever at omsorgen er mangelfull, kan imidlertid erfare et sammenbrudd av mening som gjør dem oppmerksomme på hvor skjørt livet er.

Den norske forfatteren Gro Dahle har skrevet flere bøker for barn der hun på en gripende måte formidler den eksistensielle ensomheten og smerten barn kan erfare når det som er hjemlig, vant og trygt, bryter sammen – når de ikke lenger har et gulv å stå og falle på. I boken *Håret til mamma* (Dahle, 2007) forteller hun hvordan det er for Emma når moren blir deprimeret. Moren, som vanligvis synger og er glad, ligger stille på sofaen og reagerer ikke når Emma sier at hun er sulten. Håret hennes, som pleier å være levende, velduftende og vakkert, blir uregjerlig og fullt av knuter og floker. Det sprer seg ut over hele stuen og truer med å fortrenge Emma helt. I boken *Sinna Mann* (Dahle, 2012) forteller hun hvordan det er for Boj når faren er voldelig mot moren. Den vanligvis så snille og rolige faren forandrer seg til et brølende monster som truer hele Bojs eksistens. Han føler seg ikke lenger trygg i sitt eget hjem. Huset har blitt som om det er laget av tynt papir. Taket presser mot gulvet. Det brenner i gangen. Også kroppen til Boj er i ferd med å gå i stykker. Det er som om noe strammer seg til inne i ham, hendene verker. Hjertet hans løper om kapp med ham selv.

I samtaler jeg hadde med barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert, var det flere som uttrykte seg slik at jeg fikk inntrykk av at de

hadde gjort erfaringer som hadde fått dem til å tenke over hva omsorg er. På litt forskjellige måter beskrev de det som at foreldre må være villige til å involvere seg i barnas liv og ta vare på barnas ve og vel. Noen sa at det er viktig at voksne er der for at barn ikke skal få vondt inne i seg. Andre sa at det er viktig at voksne viser at de bryr seg. På spørsmål om hva det betyr å bry seg, svarte de at da passer de voksne på ikke å krangle. De hjelper også barna med forskjellige ting, for eksempel lekser, de snakker med dem på en måte som gjør at de ikke blir triste, de passer på å ha ting i kjøleskapet, de gir barna mat og vann og passer på at de trives. En gutt sa at de voksne må ta barna med ut og ikke la dem være inne i huset hele tiden. De må også passe på at barna ikke er for mye alene. To ungdommer jeg snakket med, beskrev hvordan de opplevde at utilstrekkelig omsorg hadde hatt vidtrekkende konsekvenser for dem. De sa at det som er spesielt vanskelig med å ha en psykisk syk mor, er at det går ut over selvtilliten din. De sa også at når du ikke har noen selvtillit, ødelegger det personligheten. De mente at de hadde miste flere venner fordi de ikke greide å være seg selv.

Forståelsen er alltid «stemt»

Heidegger sier at et grunntrekk ved menneskets måte å være i verden på er dets åpenhet (Aanderaa, 1994). Han beskriver åpenheten som en nødvendig betingelse for at noe i det hele tatt skal bli oppfattet og forstått. Det er åpenheten som gjør at vi lar verden påvirke oss, slik at vi kan la noe komme til syne. Inger Aanderaa (1994) sier at åpenheten hjelper oss å avdekke det som skjer, det som er. I bestemte situasjoner forstår vi tingene på bestemte måter – vi avdekker dem. Samtidig forstår vi aldri alt. I alle situasjoner vil vi forholde oss til noen aspekter og se bort fra andre. På denne måten er forståelsen vår alltid både avdekkende og tildekkende.

En forutsetning for at vi skal kunne forstå, er derfor at vi er villige til å bli påvirket av hverandre. Det er kun gjennom at våre egne perspektiver blir utfordret av andres, at vi har muligheter til å forstå noe nytt om oss selv. Å leve i relasjoner til andre og de fellesskapene vi er del av, er aldri bare å påvirke dem. Det er også alltid å stille seg åpen for å bli formet av andre. John Wall (2010) sier at denne åpenheten representerer både vår

styrke og vår sårbarhet. Sårbarheten ligger i at det kun er gjennom å bli innlemmet i fellesskap med andre at vi blir til som subjekter. Wall sier at hvis vi grunnleggende sett vil forstå hva det er å være menneske, er det denne sårbarheten vi må rette oppmerksomheten mot.

Slik jeg leser manualene til Mestringsgrupper og SMIL, er målet med samtalegruppene å åpne. I manualen til SMIL (Nasjonalt kompetanse-senter for læring og mestring, 2019) står det at SMIL-gruppene skal være et sted der barn med psykisk syke og rusavhengige foreldre blir lyttet til og tatt på alvor, der barnas egne ressurser blir løftet fram. Det står også at barnas følelser av skyld og skam kan knyttes til kulturelle tabuer, og at det er en målsetting å hjelpe til med å skape åpenhet, både innad i familien og i relasjoner til andre. Ut fra det som har kommet fram gjennom denne studien, kan det samtidig være grunn til å spørre om gruppene også kan representere en praksis forankret i tenkemåter som bidrar til å tildekke. Jeg tenker da både på troen på at det finnes absolutt og sikker kunnskap, på at praksisen blir best dersom den gjennomføres i tråd med ferdig etablerte kjøreregler, og på forståelsen av at barna er bærere av bestemte typer egenskaper de trenger hjelp til å endre.

Slik Heidegger beskriver det, er forståelsen aldri frittsvevende. Den er alltid knyttet til et engasjement i den spesifikke situasjonen og konteksten den utfolder seg i. Dette betyr at vi, som erkjennende vesener, aldri kan være nøytrale. Heidegger sier at forståelsen vår alltid er «stemt» (Svenaues, 2005). Han beskriver det å være stemt på en eller annen måte som en del av menneskelivets grunnstruktur. Livet virker på oss og gir oss umiddelbare og uformidlede stemninger og fornemmelser. Disse lar seg ikke gripe direkte og erkjenne, men de er til stede som en følelsesmessig klangbunn som preger forholdet vårt til både oss selv og dem vi omgås. Tilværelsens grunnleggende måte å vise seg på er derfor gjennom følelsene. De er den primære kilden til kunnskap om tingene, oss selv og de andre. Følelsene sier både noe om hva situasjonen vi er i her og nå, dreier seg om, og hvordan vi har det med tilværelsen som helhet. Hvordan vi stemmes gjennom det vi erfarer, vil også få betydning for hva og hvordan vi forstår, begrepssetter og omtaler det (Aanderaa, 1994).

Barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert, ga inntrykk av at de var stemt på mange forskjellige måter. I samtalene med

gruppelederne formidlet de følelser som utrygghet, ensomhet, savn, frykt, lengsel og maktesløshet. Det er vanskelig å forstå at de skal ha tatt imot den abstrakte og generelle kunnskapen som ble formidlet til dem, på den samme måten. Ut fra det Heidegger sier, virker det heller rimelig å gå ut fra at barna som satte kryss ved siden av den følelsen de hadde da de kom til gruppesamlingen, kan ha opplevd det som foregikk i samtalegruppen, svært forskjellig. De var helt ulikt «stemt». Fordi dette ikke ble gjort til tema i samhandlingene, kan det se ut til at et vesentlig aspekt ved deres væren-i-verden forble skjult.

Barn kan mestre livet sitt gjennom forståelse

En konsekvens av at vi fødes inn i en verden som allerede er, er at den ikke kan være vårt verk. Den mest fundamentale av alle menneskelige erfaringer er at eksistensen ikke er noe vi selv har skapt. Den er heller ikke noe vi fullt og helt kan kontrollere. Vi kastes daglig ut i situasjoner preget av en rekke betingelser vi verken selv har valgt eller kan gjøre noe for å endre, men som vi likevel må håndtere så godt vi kan. Vi har for eksempel ikke bestemt at vi skulle bli født, eller at alt liv skal dø. Både livets begynnelse og livets slutt er skjult for oss. Vi har heller ingen særlig makt over livets gang. Det samme gjelder det at vi er utlevert til hverandres ivaretagelse, at det er en tett forbindelse mellom vårt forhold til andre mennesker og vårt selvforhold, at vi kan åpne oss for verden, og at vi tør å utlevere oss (Wolf, 2009).

På denne måten åpner livet mer for undring enn for svar. Vi må leve med motsetninger, med det absurde og ufullkomne og med at vi ikke har alt i vår makt. Jakob Wolf sier at hvis vi ikke forholder oss til det uforklarlige i livet vårt, og til det vi ikke har makt til å endre, er det en stor og viktig del av tilværelsen vi unnlater å forholde oss til (Wolf, 2009). Den måten vi prøver å mestre det ukontrollerbare og uforklarlige på, er gjennom å forstå. Heidegger sier at et felles menneskelig anliggende er å søke kunnskap, forståelse og ferdigheter som gjør det mulig å forholde seg til de livsvilkårene som er gitt. Den norske legen Edvin Schei (2001) sier at Heidegger på denne måten tilbyr en annen forståelse av begrepet mestring enn det som er vanlig i vår kultur. For Heidegger er mestring ikke å

besitte en bestemt form for kunnskap eller å ha bestemte ferdigheter, men en universell menneskelig streben.

Menneskers eksistensielle strev for å orientere seg i en kompleks verden er ikke noe som skiller voksne fra barn. De svenske barneforskerne Sven G. Hartman og Tullie Torstenson-Ed (2007) sier at barns egen livsfortolkning er fundamental for deres selvforståelse og opplevelse av mening. Gjennom sine forskningsarbeider viser de at barn ikke skiller seg vesentlig fra voksne når det gjelder å stille spørsmål av eksistensiell karakter. De sier at barn har det samme behovet som voksne for å bearbeide erfaringene sine og reflektere over seg selv i relasjon til verden. Samtidig er barns livsspørsmål uttrykk for en eksistensiell undring voksne ikke alltid oppfatter eller forstår. De blir derfor ofte undervurdert.

Når barna som deltok i samtalegruppene jeg observerte, sto fram og fortalte fra livet sitt, var det kanskje deres måte å prøve å mestre erfaringer av at tilværelsen ikke kjentes hjemlig og trygg på. Når Roy forteller om da han møtte faren på butikken, når Line forteller om moren som ringer om natten og vil ha trøst, og når Lars forteller om gutten som ertet ham på skolen, forteller de ikke om fenomener som kan forklares med henvisning til fakta, men om fenomener som stiller grunnleggende spørsmål ved hvordan de skal gi mening til sin egen eksistens.

Hvor dyptliggende barns streben etter mening er, kommer på en tankevekkende måte til uttrykk i den kanadiske antropologen Myra Bluebond-Langners studie av barn som er døende av leukemi. I boken *The Private Worlds of Dying Children* (Bluebond-Langner, 1978) beskriver hun hvordan de syke barna selv skaffer seg kunnskap om sykdommen og det som kommer til å bli utfallet av den. Slik Bluebond-Langner beskriver det, snakket verken foreldre eller helsepersonell med barna om at de kom til å dø. Likevel døde samtlige av barna med en visshet om at det var det som kom til å skje. Ifølge Bluebond-Langner var barnas viktigste kilde til kunnskap det som skjedde med dem og rundt dem på sykehuset. For eksempel var det i forbindelse med at et av de andre barna på avdelingen døde, at de forsto at de også selv kom til å dø. Dersom det var lenge siden et barn hadde dødd, var det derfor bare de som hadde vært på avdelingen lengst, som visste at de hadde en dødelig sykdom. Når det var kort tid siden et barn hadde dødd, var også de barna som bare hadde vært på

avdelingen en liten stund, klar over hva som kom til å skje med dem. Bluebond-Langner beskriver også hvordan barna hadde forstått at verken foreldrene eller helsepersonellet ønsket å snakke med dem om det som kom til å bli utfallet av sykdommen. Barna tok hensyn til dette ved ikke å røpe at de hadde forstått det. Når de snakket med voksne, passet de alltid på å holde seg til ukontroversielle temaer friske mennesker snakker sammen om. Samtidig snakket de mye med hverandre om sykdommen sin. De passet imidlertid på å gjøre det når de voksne ikke kunne høre hva de sa. Derfor snakket de sammen på steder voksne vanligvis ikke kom, for eksempel på toalettet.

Bluebond-Langner sier at det at barna aldri tok initiativ til å snakke med de voksne om sykdommen, ble fortolket av de voksne som uttrykk for at de ikke hadde forstått alvoret i situasjonen, og at de verken emosjonelt, intellektuelt eller språklig var modne nok til å forstå begreper som «alvorlig syk» eller «døende». For å skåne barna unnlot de voksne derfor å snakke med dem. Barna ble ikke møtt som de meningssøkende og meningsskapende aktørene de var, men som uferdige utgaver av noe de aldri kom til å bli.

Det som ikke blir snakket om eller utdypet nærmere

Slik Heidegger beskriver det, er det gjennom mennesket selv at verden, tingene og de andre menneskene åpenbarer seg og blir forståelige. Dette betyr at de som skal støtte og hjelpe et annet menneske i dets streben etter å skape mening, må tenke nøye over hvilke sider ved tilværelsen de avdekker, og hvilke de tildekker. De må også tenke over om det de avdekker eller tildekker, bidrar til å forsterke det andre menneskets opplevelse av hjemløshet, eller om det bidrar til å gjøre tilværelsen mer hjemlig og trygg.

I artikkelen «To Give Suffering a Language» (Schweizer, 1995) beskriver den amerikanske professoren i litteraturvitenskap Harold Schweizer et møte mellom ei sju år gammel jente og en medisinstudent. Jenta er stygt forbrent over det meste av kroppen. Studenten har fått i oppgave å holde henne i den uskadete hånden for å berolige og trøste henne under det

daglige sårstellet. Situasjonen er forferdelig. Jenta har store smerter. Studenten prøver å avlede henne ved å prate om hverdagslige ting som familie, skole og venner. Han snakker om alt mulig annet enn den smertefulle situasjonen de begge er så berørt av. Jenta gir ingen respons. Etter mange mislykkede forsøk på å avlede med nøytralt snakk skjer det et gjennombrudd. Opprørt over jentas lidelse og sin egen manglende kompetanse til å møte den ber studentene henne om å fortelle hvordan hun holder ut smerten, og hvordan det føles å være så stygt forbrent. For første gang responderer hun. Hun vender et ansikt mot ham som er så ødelagt at det nesten er uten menneskelige trekk, mens hun svarer på spørsmålet i enkle og klare vendinger.

Situasjonen Schweizer beskriver, framstår som preget av et totalt sammenbrudd av mening, både for jenta og medisinerstudenten. For jenta er det knyttet til at kroppen hennes er fullstendig ødelagt. For studenten er det knyttet til erfaringen av at den måten han vanligvis samhandler med barn på, ikke fungerer. Det de begge pleier å forbinde med noe velkjent og trygt, vekker ingen gjenklang.

Det kan være grunn til å tenke over om mange av barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert, kan ha opplevd varianter av den formen for hjemløshet Schweizer her beskriver. Det kan også være verdt å tenke over om de kan ha opplevd den abstrakte og generelle informasjonen de fikk, og en del av aktivitetene som gruppelederne la til rette for, omtrent på samme måte som jenta i fortellingen til Schweizer opplever studentens forsøk på å berolige og skape avstand til smerten. Når Else forsikrer barna om at de aldri kommer til å bli psykisk syke, dekker hun til at noen av barna trolig har arvet den sårbarheten hun sier det er nødvendig å være født med, og at de fleste av barna lever med de formene for belastninger hun sier er nødvendige for at sårbarheten skal utvikle seg til psykisk sykdom. Det er ikke utenkelig at noen av barna kan ha reflektert over dette.

Ved å prøve å trøste og berolige jenta prøver studenten i Schweizers fortelling å ta oppmerksomheten bort fra den hjemløsheten som plager dem begge. Han tildekker ikke bare jentas væren-i-verden, men også sin egen. Gjennombruddet skjer først når han våger å avdekke hjemløsheten. Spørsmålet han stiller, skaper et rom av gjensidighet hvor det blir mulig

for jenta å uttrykke seg. Rommet blir skapt fordi han ikke lenger søker å skape avstand til smerten, men viser vilje til å involvere seg i den. Han prøver ikke lenger å distrahere jenta eller å foreslå en løsning, men støtter henne i å forholde seg til lidelsen ut fra sin væren-i-verden. Samtidig lytter han ikke etter noe annet enn hennes tale. Han lytter ikke for å forklare eller for å finne ut hva som kan ligge bak det hun sier, men for å forstå, for å bevitne og hjelpe. Barna som deltok i samtalegruppene jeg har observert, ville trolig ha sagt at det studenten her gjør, er å vise at han bryr seg.

Schweizer sier at studenten i etterkant av hendelsen fortalte at mens jenta snakket, var det som om det ødelagte ansiktet hennes gradvis trådte fram og fikk tilbake sine menneskelige trekk. Han sa også at mens hun snakket, grep hun stadig hardere om hånden hans. På et tidspunkt gikk det opp for ham at situasjonen hadde snudd. Det var ikke lenger han som holdt jentas hånd, men hun som holdt hans.

Fortellingen til Schweizer viser en måte å støtte og hjelpe utsatte barn på som ikke dreier seg om å tilby generell kunnskap og informasjon, men om å leve seg inn og ta del i deres væren-i-verden. I det følgende vil jeg diskutere betydningen av noen fenomener som åpenbart har vært i spill i samhandlingene mellom gruppelederne og barna i samtalegruppene jeg har observert, men som ikke ble gjort til tema i den videre samhandlingen: Barnas smerte og lidelse, følelser av skyld og skam, barnas erfaringer med vold og rus og at det er foreldrenes måter å utøve omsorgsansvaret sitt på som er den egentlige grunnen til at barna har det vanskelig.

Barnas smerte og lidelse

Som jeg tidligere har redegjort for, ga barna i samtalegruppene inntrykk av at de levde ekstremt vanskelige liv. Gjennom det de både sa og gjorde, formidlet de et stort lidelsestrykk. Blant annet beskrev de erfaringer knyttet til eksistensielle fenomener som omsorgssvikt, utrygghet svik og savn. De formidlet også følelser som ensomhet, skuffelse, frykt, maktesløshet og håpløshet.

I en av skolegruppene spurte jeg barna om de visste hvorfor de var med i gruppen. Ei jente sa: «Vi er her fordi vi ikke har det bra, fordi vi er triste inne i oss.» Hun fortalte at de som var med, enten hadde mistet mamma

eller pappa eller hadde en mamma eller pappa som var veldig syk. Selv var hun med fordi moren hennes var død. Hun sa at moren gjorde det selv, og at hun tenkte på det nesten hele tiden. To gutter fortalte at de var med fordi foreldrene deres kranglet så mye. De sa at når foreldrene var sinte på hverandre, ble de veldig lei seg og redde. Den ene gutten sa at han pleide å krabbe under en stol og gjemme seg når foreldrene kranglet. I en gruppe var det ei jente som sa at grunnen til at hun var med i gruppen, var at moren hennes trengte å få henne vekk. Hun fortalte at moren var mye sliten og trist, og at det var godt for henne å få datteren ut av huset. Mange av barna ga også uttrykk for at de ikke hadde noen tro på at livet deres kom til å bli bedre. Noen sa at det aldri kom til å endre seg, andre sa at de trodde det kom til å bli mye verre. Det var også barn som ga inntrykk av de ikke trodde det fantes voksne som brydde seg om hvordan de hadde det, eller som kunne hjelpe.

I en gruppe var det en gutt som laget en stor tegning av en mann som gråt. Han holdt tegningen opp så alle kunne se. Han sa høyt og tydelig at han hadde tegnet en som var psykisk syk. Den ene gruppelederen spurte om han trodde at mannen kom til å få hjelp. Gutten svarte nei. «Han får vel hjelp til slutt», sa gruppelederen. Gutten svarte ikke. Han la tegningen ned på bordet og tegnet mange triste ansikter rundt mannen. Så skrev han navnet sitt over hele tegningen med store bokstaver. I en annen gruppe var det ei jente som sa at hun var med i gruppen fordi begge foreldrene og storebroren var psykisk syke. Hun sa at hun trodde hun kom til å bli akkurat som broren om noen år. Det hadde hun ikke lyst til.

Ut fra det barna fortalte, framsto følelsene de formidlet, som rimelige og relevante reaksjoner på en ekstremt vanskelig livssituasjon. Samtidig fikk de liten eller ingen respons fra gruppelederne på det de formidlet; et vesentlig aspekt ved deres væren-i-verden syntes heller å bli tildekket. I en gruppe hadde de en aktivitet der barna skulle trekke hvert sitt kort. På kortene sto det at de skulle beskrive en situasjon som hadde framkalt en bestemt type følelse hos dem. En gutt trakk et kort der det sto at han skulle nevne noe som fikk ham til å bli sint på sin syke far eller mor. Gutten gikk fram og tilbake på gulvet. Så stilte han seg opp med ryggen mot ringen der de andre barna satt. Han trakk pusten dypt og sa at han ble sint når faren drakk alkohol og sa at han ville ta livet sitt. Da han hadde

sagt dette, ble han stående stille. Ansiktsuttrykket hans forandret seg. Gruppelederen takket gutten for det han hadde sagt. Hun sa at det var fint. Gutten ble stående. Så sa han at den første gangen faren hadde sagt at han ville ta livet sitt, hadde han blitt veldig forskrekket. «Men nå blir jeg bare sint», sa han. Gruppelederen gjentok at det var fint at han hadde sagt det, men at nå måtte han gå og sette seg på plassen sin. Det var en annens tur til å trekke et kort.

Mangelen på kommunikasjon rundt barnas smerte og lidelse framstår på mange måter som et paradoks. Både i manualen til Mestringsgrupper og i manualen til SMIL er følelser beskrevet som et tema det er viktig at gruppelederne snakker ordentlig med barna om. Som jeg tidligere har beskrevet, var dette også en forståelse gruppelederne ga uttrykk for at de hadde. De sa også at de fleste av barna som deltok i samtalegruppene, levde veldig vanskelige liv. Flere sa at i deres grupper var det ingen av deltakerne som kom fra familier der problemene var avgrenset og kortvarige. Gruppelederne sa at barna hadde mye å streve med.

En mulig forklaring på mangelen på kommunikasjon kan være at gruppelederne mer eller mindre bevisst har ønsket å skåne seg selv, at de i barnas smerte og lidelse har møtt en virkelighet de ikke har maktet å forholde seg til. I samtaler med meg var det flere som ga uttrykk for at møtene med barna vekket motsetningsfylte følelser i dem. En gruppeleder sa at hun noen ganger opplevde smerten til barna som så overveldende at hun ikke visste om hun ville tåle å forholde seg til den. Hun beskrev det som skjedde med henne når barna fortalte hvordan de hadde det, som å få en ball kastet i stor fart mot ansiktet. Det eneste hun ønsket, var å få ballen vekk.

En annen gruppeleder sa at hun kjente en uvilje inne i seg hver gang hun tenkte på barna. Hun sa også at hun trodde at det hun gjorde mot dem, ikke kunne være bra. Noen få timer annenhver uke lot hun barn som ellers levde forferdelig vanskelige liv, få kjenne hvor godt det går an å ha det. Deretter sendte hun dem hjem igjen til krangel, bråk og elendighet. Hun sa at det var en voldsom kontrast mellom den hyggen og harmonien hun prøvde å skape, og det livet barna skulle tilbake til. Hun lurte på hvordan de egentlig opplevde det, og sa at hun følte seg veldig motløs.

Forfattere som har skrevet om fagfolks følelsesmessige reaksjoner på det de erfarer i møter med barn som har vært utsatt for ulike typer belastende hendelser, som seksuelle overgrep og vold, peker nettopp på hvor krevende slikt arbeid kan være. I en artikkel i tidsskriftet *Child abuse and neglect* argumenterer en av nestorene innen norsk barnevernforskning, Kari Killén (1996), for at det å arbeide med forsømte og mishandlede barn innebærer å arbeide i et felt som er ladet med sterke emosjoner. Hun sier at den bekymringen og det trykket som følger med denne typen problemer, gjør at profesjonsutøvere føler et behov for å beskytte seg selv. Det blir for smertefullt å møte den redselen, den tomheten, den sorgen og det sinnet barna gir uttrykk for. Hun viser til en studie hun gjennomførte i siste halvdel av 1970-årene, som viser at sosialarbeidere ofte prioriterer å beskytte seg selv framfor å beskytte barna.

Det er lenge siden Killén skrev denne artikkelen, men den ser fremdeles ut til å være aktuell. Nyere forskning argumenterer for omtrent det samme som det hun den gang argumenterte for. Den norske sosionomen Siri Søftestad (2003), som har arbeidet med fagfolks følelsesmessige reaksjoner på møter med overgrepsutsatte barn, viser til forskning som sier at fagfolk opplever det som vanskelig å bli i dette feltet over tid. Ifølge Søftestad opplever de hvert møte med en overgrepshistorie som en stor følelsesmessig påkjenning. En av fagfolkene hun intervjuet, beskriver det å møte et sterkt skadet barn som en følelse av å ramle gjennom gulvet.

Søftestad sier også at det ikke er noe i intervjumaterialet hennes som tyder på at profesjonsutøvere slutter å la seg sjokkere over hva barn utsettes for, selv etter at de har møtt flere hundre barn der det har vært mistanke om overgrep. I artikkelen «Arbeid med overgrepsutsatte barn – en overkommelig utfordring?» (Søftestad, 2003) beskriver hun hvordan profesjonsutøvere forteller at møter med seksuelt misbrukte barn berører dem både privat og profesjonelt. På samme måte som personen som beskrev møtet med overgrepsutsatte barn som en opplevelse av å falle gjennom gulvet, beskriver også disse fagfolkene dem som en eksistensiell krise, et sammenbrudd av mening. De sier at det er vanskelig å legge erfaringene fra seg når arbeidsdagen er slutt. De forteller om søvnløshet, om opplevelser av å føle seg rystet og om personlige kriser. De forteller også

om vegring, angst og redsel, nummenhet, skjelving og gråt, om opplevelser av å ha mistet hukommelsen, om sinne og kaosfølelser.

I samtaler jeg hadde med gruppelederne i etterkant av gruppesamlingene, beskrev de en frykt for å erfare den formen for meningssammenbrudd informantene til Søftestad beskriver. En gruppeleder sa at det hun var aller mest redd for, var at hun skulle komme til å snakke med barna på en måte som gjorde at «tingene kom opp i dagen». Hun sa at hvis det skjedde, trodde hun at alt kom til å kollapse: «Bunnen kommer til å falle ut. Det vet jeg at jeg ikke vil være i stand til å håndtere. Det kommer til å bli helt umulig å bygge barna opp igjen.»

En annen gruppeleder sa at hvis barna forsto hvor ille de faktisk hadde det, kom «lemmen til å åpne seg». Hun sa at barna kom til å styrte ned og dra henne med seg i fallet: «Det kommer ikke til å være noen tilbake som kan redde dem.»

Killén (1996) sier at dette er naturlige følelser som det ville ha vært bemerkelsesverdig hvis profesjonsutøvere som møter barn som har det veldig vanskelig, ikke har. Samtidig peker hun på at dette aspektet ved profesjonelt arbeid med utsatte barn er forbausende lite omtalt i klinisk faglitteratur og forskningslitteratur. Dette er heller ikke beskrevet i manualene til Mestringsgrupper og SMIL, og det har ikke lyktes meg å se at det er tematisert i annen litteratur om samtalegrupper for barn som har psykisk syke eller rusavhengige foreldre.

Også Søftestad hevder at profesjonsutøveres følelsesmessige reaksjoner ofte er undervurdert. Hun sier at dersom man ikke er klar over disse forholdene, kan man heller ikke forstå det som skjer. Man fortolker ikke følelsene som meningsbærende fenomener, og som en ressurs i arbeidet, men som uttrykk for en svakhet man bør prøve å overkomme.

Flere gruppeledere jeg har snakket med, har fortalt at når barna begynte å fortelle om vonde og vanskelige ting, prøvde de å snu samtalen til noe mer positivt. Ofte gjorde de det ved å fortelle om hyggelige ting fra sitt eget liv. De sa at de håpet at deres egne gode opplevelser kunne være en motvekt til det vonde og vanskelige barna strevet med. En gruppeleder beskrev en situasjon der hun hadde spurt en gutt som hadde sagt at han gruet seg til å gå hjem etter gruppesamlingen, om det var lenge siden han hadde spist pizza. Gruppelederen sa at hun i etterkant hadde tenkt at det

var et merkelig svar å gi. Hun trodde at hun hadde sagt det fordi hun ikke orket tanken på at gutten skulle være lei seg når han gikk fra henne. En annen gruppeleder sa at for henne var det en målsetting at barna som deltok i gruppen, alltid skulle gå hjem med en følelse av å ha et sukkertøy i munnen.

En annen forklaring på den manglende kommunikasjonen rundt barnas smerte og lidelse kan være at gruppelederne ønsket å skåne dem. I samtaler med meg var det flere som formidlet en følelse av tvil eller ambivalens ved om det var riktig å la barna få innsikt i hverandres vonde følelser. De sa at mange av barna hadde det så vondt inne i seg at det ville bli veldig belastende for de andre barna å høre på. Noen sa også at de trodde at det å åpne seg ville bli for belastende for den det gjaldt. Flere tegnet skremmende bilder av det de trodde kom til å skje med barna hvis de vonde følelsene ble gitt for stort spillerom. En gruppeleder sa at det var barn i hennes gruppe som bar på så mange vonde følelser at det eneste hun kunne gjøre, var å sørge for å «holde skuta flytende». Det gjorde hun ved å sørge for at det vonde og vanskelige ikke fikk komme fram. Hun sa at hun var redd for at hvis hun begynte å snakke med barna om de vonde følelsene deres, ville det gå opp for dem hvor vanskelig de faktisk hadde det. Det trodde hun ikke at de ville tåle. Da kom «skuta til å gå rett til bunns».

Det er foreldrenes måte å utøve omsorg på som gjør at barna har det vanskelig

Et annet tema det nesten ikke ble snakket om i samtalegruppene, var den egentlige grunnen til at barna hadde det så vanskelig, nemlig at foreldrene ikke ga dem trygg og god omsorg.

I flere grupper var det barn som så ut til å streve med å komme seg til gruppesamlingene. Det hendte jevnlig at noen ikke kom fordi foreldrene hadde glemte at de skulle dit. Det var også barn som kom alene i drosje fordi foreldrene ikke var i stand til å følge dem, og det var barn som ikke ble hentet når gruppesamlingene var slutt. I skolegruppene hendte det flere ganger at barn ba om å få låne gruppeledernes telefoner. De ville ringe hjem til foreldrene og minne dem på at det var gruppesamling. De

sa at de trodde at foreldrene hadde glemt det, og de ville hindre at foreldrene ble engstelige når de ikke kom hjem etter at skoledagen var slutt. I deler av den perioden jeg var til stede i skolegruppene, var det vinter og snø. Noen av barna var godt kledd med kjeledresser, overtrekksbukser, lue og votter. Andre kom i tynne boblejakker, joggebukser og dårlige sko. De hadde heller ikke noe å ha på hodet eller hendene.

I flere av gruppene fikk barna grøt med mandel den siste gangen før jul. Gruppelederne sa at den som fant mandelen, skulle få en premie. I en av gruppene fortalte jeg at hjemme hos meg er det en regel at den som har funnet mandelen, ikke får lov til å si det høyt før alle har spist opp grøten sin. Jeg sa at grunnen er at vi vil unngå at barna våre slutter å spise så fort mandelen er funnet. En av gruppelederne sa at en sånn regel var det ikke nødvendig å ha i denne gruppen. Hun sa at her var problemet det motsatte. Barna var så sultne at de ikke ville slutte å spise.

I mange situasjoner bidro gruppelederne med praktisk hjelp. De lånte ut telefonene sine, ringte etter drosje, hentet og leverte barn og lette rundt på skolen for å finne varmt tøy som barna kunne låne. De passet også på at barn som var veldig sultne, ikke spiste så mye at de fikk vondt i magen. De snakket imidlertid aldri med barna om det som foregikk. Til meg sa de imidlertid at de så på barnas problemer som resultat av foreldrenes dårlige omsorgskapasitet. Flere ga uttrykk for at de var bekymret for omsorgssituasjonen til barn som deltok i deres grupper.

En forklaring på denne tilbakeholdenheten kan være at gruppelederne mente at det ikke var riktig å snakke med barna om måten foreldrene behandlet dem på. Flere ga uttrykk for at psykisk sykdom og rusavhengighet fremdeles er veldig tabubelagt, og at de fleste som har denne typen problemer, ikke ønsker at andre skal vite om det. Noen sa at de var redde for at ting som ble sagt om foreldrene i gruppen, skulle bli kjent i nabola- get. De sa at barn er barn. Selv om de hadde gjort avtale med barna om at det som ble sagt i gruppen, skulle bli i gruppen, tok de ikke sjansen på at dramatiske hendelser som selvmordsforsøk, politiaksjoner og tvangsinnleggelse skulle komme ut. Derfor hadde de bestemt at dette var temaer barna ikke fikk lov til å snakke om. En gruppeleder sa at hun var redd for at barna hadde det så hyggelig når de var i samtalegruppen, at de plumpet ut med ting de egentlig ikke hadde tenkt å si. Hun sa at det for henne var

et viktig prinsipp at familiehemmelighetene ikke skulle ut. Derfor prøvde hun å holde samtalen på et generelt nivå. Hun sa at det var bedre å legge lokk på det barna fortalte, enn å si eller gjøre noe som kunne få dem til å blamere seg.

En annen forklaring på gruppeledernes tilbakeholdenhet kan være at de erfarte at det å forholde seg til barnas omsorgssituasjon, berørte deres eget foreldreskap. Helsearbeiderne jeg intervjuet i forbindelse med masteroppgaven (Grimsgaard, 2008), fortalte at de i stor grad brukte seg selv og sitt eget liv som referanseramme når de skulle vurdere pasientenes foreldrefungering. En gruppeleder sa at det hun var aller mest redd for når hun drev samtalegrupper, var at hun skulle komme til å si noe som gjorde at foreldrene ble sinte på henne. Derfor prøvde hun hele tiden å tenke over om det kunne være noe i det hun sa, som foreldrene ikke likte. Flere gruppeledere ga også uttrykk for at det de syntes var aller vanskeligst, var hvis det var så store problemer i hjemmet at det ble stilt spørsmål ved om de burde meldt bekymring til barneverntjenesten. En gruppeleder sa at hun flere ganger hadde vært på nippen til å gjøre det, men at hun hadde latt det være. Hun trodde at hvis hun gjorde det, ville hun ikke fått mulighet til å jobbe videre med barna. Hun mente også at hun hadde en helt annen innfallsvinkel til familien enn det barneverntjenesten hadde mulighet til å få.

I artikkelen «Hvorfor overser vi barnemishandling?» (Halvorsen, Killén & Grøgaard, 2013) viser forfatterne til nasjonale og internasjonale studier og argumenterer for at profesjonsutøvere anvender en rekke psykologiske mekanismer for å beskytte seg selv mot å se. De sier at den overlevelsesmekanismen helse- og sosialarbeidere oftest benytter, er overidentifisering med foreldrene. De tillegger foreldrene flere positive egenskaper enn de har, og bagatelliserer den faren barnet er i. Ofte flytter de oppmerksomheten over på barnets atferd. De ser barnet som sunnere og sterkere enn det er, og tilskriver det egenskaper de ønsket at det hadde. Det kan være grunn til å tenke over om det manualen til SMIL sier om at gruppelederne skal møte barna som alminnelige friske barn, og det som står i manualen til Mestringsgrupper om at gruppene er forebyggende grupper og ikke terapigrupper, kan leses som uttrykk for den formen for beskyttelsesmekanismer Halvorsen, Killén og Grøgaard viser til.

Skyld og skam

En sentral forståelse i eksisterende kunnskap om barn med psykisk syke og rusavhengige foreldre er at de utgjør en gruppe som har lett for å føle skyld og skam. I forskning er dette beskrevet som en tilleggsbelastning som er til hinder for at barna kan være åpne om vanskelighetene sine (Fjone et al., 2009; Haugland, 2012).

I manualene til Mestringsgrupper og SMIL er følelsen av skam knyttet til det tabubelagte, og til at foreldrene oppfører seg på måter som gjør at omgivelsene tar avstand fra dem. Skylden er først og fremst knyttet til at barna tror at det er noe de har sagt eller gjort som er grunnen til at foreldrene har det vanskelig. Et av målene med arbeidet i samtalegruppene er å hjelpe barna til å bli kvitt disse følelsene ved hjelp av kunnskap og informasjon.

I flere av gruppene jeg har observert, sa gruppelederne til barna at de tilhørte en gruppe barn som har lett for å skamme seg. De utdypet det ikke nærmere, men sa at det var en følelse barna ikke trengte å ha, siden det ikke var deres skyld at foreldrene var psykisk syke eller ruset seg. I en gruppe var det ei jente som rakk hånden i været. Hun spurte hva det betyr å skamme seg. Den ene gruppelederen svarte at det betyr å være flau. Hun sa at å skamme seg over foreldrene betyr å være flau over dem. Hun fortalte om en gutt hun kjente, som hadde en psykisk syk far. Faren hadde vært med ham på Tusenfryd. Gutten hadde vært veldig flau over faren fordi han lekte så voldsomt og laget så mye bråk. Den andre gruppelederen sa at hun hadde det sånn når barna hennes ikke oppførte seg ordentlig ute blant andre. Da ble hun fryktelig flau. Hun følte at det var hennes ansvar at barna skulle oppføre seg ordentlig.

Skam er et sammensatt og flertydig begrep. Den formen for skam jeg oppfatter at det refereres til i manualene, er den «klassiske» skammen som er resultat av en internalisering av samfunnets normer og regler. Det er en skam som er påført utenfra (Wyller, 2001b), og som det opplagt bør være en målsetting å hjelpe barn å bli kvitt.

Samtidig kan det være grunn til å se nærmere på om det kan ha vært andre form for skam som har preget barn i samtalegruppene, men som ikke ble snakket om. Vetlesen (2004) sier at det finnes en form for skam som ikke blir påført oss utenfra, men som vi påfører oss selv. Han

beskriver denne skammen som er resultat av min tolkning av andres tolkninger av meg, av hvor mye eller lite jeg opplever å være verdt for dem. Det er en skam som utløses av at jeg kommer til kort på grunn av den jeg er, og ikke på grunn av noe jeg har gjort. En variant av denne skammen er den som kan følge av at man blir dårlig behandlet av andre. Det er en skam som bare oppleves av ofrene, ikke av dem som gjør urett (Vetlesen, 2005).

I samtalegruppene var det flere barn som fortalte at foreldrene behandlet dem respektløst, og at dette hadde negative konsekvenser for dem. Kalle fortalte at faren sa til ham at han ikke var annet enn en skygge. Lars fortalte at en gutt på skolen hadde sagt at moren ville byttet ham mot et samlekort. Arne og Line fortalte hvordan mødrene behandlet dem som et middel til å realisere sine egne behov. Flere gruppeledere sa at de trodde at mange av barna opplevde å være sviktet av foreldrene. En gruppeleder sa at hun trodde at voksne ikke torde å snakke med dem om dette, for da ville «bunnen falle ut». Hun sa at hun trodde at voksne var redde for at barna da ville kollapse.

En fare ved ikke å tematisere denne formen for skam kan være at barna opplever at foreldrene ikke stilles til ansvar for det de gjør mot dem. På den måten får de ingen å rette sinnet, sorgen eller frustrasjonen sin mot. Helge Sølvsberg (2011) sier at voksne barn til psykisk syke foreldre har fortalt ham at det har vært, og fremdeles er, vanskelig å vite hvordan de skal forholde seg til ting foreldrene har sagt og gjort. Blant annet forteller han om en voksen mann som hadde opplevd at moren avlivet hunden hans mens han var på skolen. Han hadde kjøpt den for konfirmasjonspengene sine og var veldig glad i den. Sølvsberg sier at som voksen strever mannen fremdeles med å forstå det moren gjorde. Blant annet spør han seg om hun var slem, eller om han var et barn det ikke var mulig å elske.

Barnas erfaringer av rus og vold

Et fjerde tema det nesten ikke ble snakket om i samtalegruppene, var barnas erfaringer med vold og rus. Samtidig var det mange barn som fortalte om slike erfaringer. Flere beskrev et familieliv preget av konflikter, krangel og bråk. De beskrev også hvordan foreldrene endret atferd når de ruset seg.

I en gruppe var det ei jente som fortalte at moren ikke ville ha noe med faren å gjøre fordi han drakk alkohol. Hun ønsket at heller ikke jenta skulle ha kontakt med ham. Jenta sa at hun ønsket å ha kontakt med faren. Hun var sint på moren, som gjorde alt hun kunne for at de to ikke skulle møtes. Samtidig følte hun seg sviktet av faren. Når de en sjelden gang fikk mulighet til å være sammen, glemte han som regel avtalen. Jeg har tidligere beskrevet at det også var barn som fortalte at foreldrene ringte dem når de var ruset, og at de truet med å ta sitt eget liv når de var fulle. En gutt fortalte at når han var på besøk hos moren, hendte det at vennene hennes kom på besøk om natten, etter at han hadde sovnet. Han hadde flere ganger våknet av at de sto utenfor vinduet og lyste på ham med en lykt. Da ble han veldig redd. Flere av barna fortalte om slåssing mellom foreldrene. Noen fortalte at foreldrene ødela ting de hadde laget. I en gruppe var det ei jente som hadde en far som satt i fengsel fordi han hadde vært voldelig mot moren. Moren ville ikke at jenta skulle vite hvor faren var. Hun trodde at han var på psykiatrisk sykehus. Når barna fortalte om denne typen erfaringer, lyttet gruppelederne til det de hadde å si. De stilte imidlertid få eller ingen oppfølgende spørsmål. På den måten syntes det ikke å bli noe oppmerksomhet rettet mot å forstå hvilken mening erfaringene hadde for barna. Gruppelederne tok heller ikke moralsk stilling til det foreldrene gjorde. Vold var heller ikke tema i de gruppesamlingene som hadde psykisk sykdom og rusavhengighet som hovedtema, og det var bare i én gruppe det ble snakket om rus. Da var det et barn som selv tok initiativ til å spørre hvorfor noen begynner å drikke alkohol. Den ene gruppelederen svarte at det ikke er så lett å vite, men at det handler om avhengighet. Hun spurte barna om de visste hva avhengighet er. Ingen svarte. Gruppelederen sa at når man er avhengig av noe, må man bare ha det. Hun sa at det handlet om en form for sårbarhet som gjør at folk ikke er så sterke inne i seg. Dersom de får venner som har den samme sårbarheten, har de lett for å begynne å drikke når noe i livet blir vanskelig. Gruppelederen sa at det er spesielt viktig for de som har denne sårbarheten, å tenke over hva slags venner de velger.

I en gruppe var det ei jente som rakk opp hånden og sa at moren til en av de andre jentene, som ikke var til stede i gruppen den gangen, hadde en kjæreste som slo henne. Hun sa også at jenta hadde sett det mange

ganger. Den ene gruppelederen bekreftet det jenta sa. Hun sa at det var riktig, men at hun trodde det bare skjedde når kjæresten ruset seg. Et av de andre barna rakk opp hånden og spurte hvorfor noen velger å ha slemme kjærester. Gruppelederne svarte at det ikke er så lett å si. Men hun trodde at det ofte hang sammen med rus.

Ingen av barna fortalte at de selv hadde blitt utsatt for fysisk vold. De ble heller ikke spurt. Det var imidlertid flere gruppeledere som sa til meg at de visste at det var barn i deres gruppe som av og til ble slått. Det var også gruppeledere som sa at de var bekymret for noen av barna fordi hjemmemiljøet deres var preget av mye vold og konflikter. I en gruppe deltok et søskenpar. Foreldrene var skilt, og moren hadde fått ny kjæreste. Faren til barna var alvorlig psykisk syk. I perioder ble han veldig utagerende. Barna bodde hos moren. Hun hadde jevnlig kontakt med eksmannen og hjalp ham med praktiske ting i de dårlige periodene. Gruppelederne sa at de var bekymret for barnas omsorgssituasjon. De trodde at de var vitne til mye slåssing mellom foreldrene. De trodde også at de var mye overlatt til seg selv.

Mangelen på kommunikasjon rundt barnas erfaringer knyttet til rus og vold er problematisk på flere måter. For det første finnes det mye forskning som dokumenterer at det er svært skadelig for barn å vokse opp i hjem der det er høyt konfliktnivå og blir begått vold. Bente Storm Mowatt Haugland (2012) sier at et høyt nivå av familiekonflikter generelt er negativt for barns fungering. Det at barn gjentatte ganger utsettes for konflikter, kan blant annet svekke barnas evne til å regulere sine egne følelser. Dette kan igjen bidra til at de utvikler psykiske problemer. Haugland argumenterer for at psykososiale problemer hos barn til alkoholmisbrukere kan forklares, i alle fall delvis, med at barna hyppig er utsatt for langvarige og intense familiekonflikter.

Haugland (2012) peker også på at det er en sammenheng mellom alkoholmisbruk og partnervold og mellom alkoholmisbruk hos foreldre og fysisk og emosjonell mishandling av barn. I antologien *Barns stemmer om vold: Å tolke og forstå* (Eriksson et al., 2010), som handler om hvordan ansatte i hjelpetjenestene forholder seg til barn som lever med vold i familien, viser forfatterne til internasjonal forskning som sier at forekomsten av én type vold innebærer økt risiko for at det også forekommer andre

typer vold, og at det er flere i familien som blir utsatt for volden. Blant annet hevder de at fedre som utøver vold mot mødre, ofte også er voldelige mot barna i form av både fysisk vold og seksuelle overgrep. Forfatterne understreker også at selv om barn ikke direkte blir utsatt for fysisk vold, er det å være vitne til fysisk vold mot en person som er så viktig for barnet som den andre forelderen, også en voldelig erfaring. De understreker samtidig at barnet ikke behøver å ha vært vitne til eller direkte ha blitt utsatt for fysisk vold for at det skal være skadelig. Vold skal ikke først og fremst forstås som noe konkret og avgrenset, men som noe utflytende, som en overhengende trussel som gjør hjemmet til en arena fylt av redsel, uro og stress.

Dette betyr at når profesjonelle som snakker med barn, får høre om rusmisbruk eller partnervold hos foreldrene, bør de alltid ta med i betraktning at også barna kan være utsatt for vold, selv om de ikke sier noe om det. Haugland (2012) sier at vold, mishandling og overgrep bør være et tema som undersøkes rutinemessig av alle som tilbyr hjelp og støtte til barn i slike familier. Det samme gjelder seksuelle overgrep. Det er også viktig å understreke at profesjonelle som driver samtalegrupper, ifølge barnevernloven § 6–4 har plikt til å gi opplysninger til barnevernet når det er grunn til å tro at barn utsettes for mishandling og andre former for omsorgssvikt.

Profesjonelle som leder samtalegrupper, treffer barn som er i en utsatt livssituasjon regelmessig over en viss tid. Det er naturlig å tenke at de er i en posisjon der de har gode muligheter til å avdekke ulike former for mishandling og omsorgssvikt, og til å kunne melde fra til barnevernet når det er aktuelt. Det er vanskelig å forstå at noe som så åpenbart hadde dyptgripende konsekvenser for barna det gjaldt, ble snakket så lite om. Det er også vanskelig å forstå hvorfor det ikke står noe i manualene om at dette er fenomener gruppelederne må forholde seg til og ta på alvor.

En forklaring på mangelen på kommunikasjon kan være at gruppelederne ikke så det som sin oppgave å gjøre det, at de mente at det ikke var «deres bord». Da jeg spurte gruppeledere som sa at de var bekymret for omsorgssituasjonen til barn i gruppen, hvorfor de valgte ikke å gjøre noe med bekymringen sin, svarte de fleste at familiene det gjaldt, allerede var i kontakt med barnevernet. Gruppelederne sa at de derfor regnet med at

problemet ville bli tatt hånd om der. Det var også gruppeledere som sa at det ikke sto noe om vold og seksuelle overgrep i manualen, og at det sto lite om rus. De hadde derfor gått ut fra at det ikke var så relevant. En gruppeleder sa at hun aldri hadde tenkt på at vold og rus er temaer hun burde snakket med barna om. Hun sa at hun trodde at hun ville ha gjort det dersom det hadde stått tydelig i manualen at hun skulle gjøre det.

En annen forklaring kan være at vold og rus er tabubelagte temaer det er vanskelig å snakke om i vårt samfunn. Den norske psykologen Halldis Karen Leira (2003) beskriver tabuet som et sosialt forbud mot å synliggjøre eller fortelle. Hun hevder at kulturens tabu er et stort problem for utsatte barn og unge fordi det forbyr andre å se hvordan de faktisk har det. Flere av gruppelederne jeg har snakket med, har sagt at vold og rus handler om såre og vanskelige ting det ikke er lett for barn å forstå. De har sagt at når barn i deres grupper har fortalt om slike erfaringer, har de bevisst unngått å snakke mer om det. De har ikke ønsket å sette de andre barna på tanker de kanskje ikke har hatt. Det er også gruppeledere som har sagt at de ikke ønsket å snakke med barna om problemer foreldrene ikke selv har erkjent, og at de ikke ønsket å snakke med barna om følsomme eller tabubelagte ting uten foreldrenes godkjennelse.

En tredje forklaring kan være at gruppelederne har prøvd å skåne seg selv. Leira (2003) sier at en kultur opprettholder sine tabuer med forakt som mulig sanksjon. For å unngå andres forakt og den følelsen av skam som følger med den, vil de fleste underordne seg kulturens norm og forholde seg til tabubelagte hendelser som om de ikke har funnet sted. Tabuet rammer således ikke bare de som blir utsatt for tabubelagte hendelser, men også profesjonsutøvere som skal hjelpe dem å sette ord på det som har hendt. Søftestad (2003) sier at fagfolk som arbeider med barn som utsettes for tabubelagte erfaringer, blir invitert inn i en «ikke-virkelighet». De utfordres til å tro på denne virkeligheten, og til å handle ut fra fenomener kulturen har definert at ikke skal finnes. Ifølge Søftestad vil profesjonelle som eksponerer kunnskap om at barn utsettes for overgrep, ofte oppleve å bli stigmatisert av sine kollegaer. Dette setter dem i et dobbelt press. De må velge mellom å risikere å bli utsatt for utstøtelse eller forakt av sine fagfeller fordi de setter ord på en virkelighet ingen vil ha, eller å bli en av de som benekter at fenomenet forekommer. Kari

Trøften Gamst (2011), som har studert dommeravhør av overgrepssatte barn, sier omtrent det samme. Hun sier at barns direkte og umiddelbare fortellinger om overgrep provoserer mange, og at dette også kan ramme voksne som formidler det barna forteller. Profesjonelle som tar barns fortellinger om overgrep på alvor, blir ofte møtt med ubehag og kritikk fra kollegaer.

En fjerde forklaring kan være at det å snakke om vold og rus kan bli forstått som en fordømmelse av foreldrene, som at man sparker en som allerede ligger nede. I manualen til «Du er ikke den eneste» står det at i samtaler med foreldrene må gruppelederne legge vekt på ikke å plassere skyld hos den som har sykdommen eller problemet, men heller formidle et positivt, styrkende fokus som anerkjenner foreldrenes omsorg og deres forståelse for barnas situasjon. Det er foreldrenes ressurser, ikke deres mangler, som skal settes i sentrum. Gruppelederne må ha forståelse for at sykdommen gjør at noen i perioder ikke er i stand til å være foreldre på den måten de ønsker. Det ligger i sykdommens natur (Myrvoll et al., 2011).

I manualene til Mestringsgrupper og SMIL er foreldrene beskrevet som barnas viktigste ressurs. Det er i relasjonen til foreldrene håpet om et bedre liv ligger. I manualen til «Du er ikke den eneste» står det at det ikke er den kunnskapen barna får når de deltar i samtalegruppene, som er den viktigste forebyggende faktoren, men det at kunnskapen fører til at det utvikles en gjensidig forståelse mellom barn og foreldre. En styrket relasjon mellom foreldre og barn beskrives som en sentral målsetting med arbeidet. I manualen til SMIL er foreldrene omtalt som viktige samarbeidspartnere for gruppelederne. En sentral målsetting med samtalegruppene er å bidra til å styrke forelder–barn–relasjonen ved større grad av gjensidig åpenhet, innsikt og forståelse. Det står også at barnas lojalitet og kjærlighet til foreldrene er ubetinget, og at barna derfor ofte vil benekte at de har det vanskelig (Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring, 2011, s. 7). I manualen til SMIL står det at barna har behov for at deres relasjon til foreldrene anerkjennes og ivaretas.

I samtalegruppene jeg har observert, var det flere gruppeledere som sa at når de snakket med barnas foreldre, var de nøye med ikke å si noe som kunne gi foreldrene dårlig samvittighet. De sa at de syntes det var viktig

at foreldrene fikk bekreftet at de ikke var dårlige foreldre, selv om de var psykisk syke eller ruset seg.

Det var også gruppeledere som sa at noe av det som særlig kjenner tegner barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre, er at de er ekstremt lojale mot foreldrene sine. Gruppelederne sa at de trodde det var en overlevelsesstrategi, som de ikke ønsket å rokke ved. Derfor trodde de heller ikke at barna ønsket å snakke om ting som kunne sette foreldrene i et dårlig lys, og de var nøye med ikke å presse barna til å si noe de trodde de ikke har lyst til å si. De prøvde også å beskytte barn som hadde lett for å åpne seg, mot å si for mye. På den måten søkte de å unngå å sette barna i en situasjon der de fikk det vondt når de forsto at de hadde røpet noe om foreldrene som de ikke skulle ha røpet. En gruppeleder sa at dette handlet om å ivareta barna, ikke foreldrene.

Sammenfatning og konklusjon

I denne delen har jeg diskutert betydningen av det som ikke ble snakket om, eller som bare så vidt ble antydnet eller nevnt, i samtalegruppene jeg har observert. Ut fra argumentene som har kommet fram gjennom diskusjonen, mener jeg det er riktig å konkludere med at den formen for samtalegrupper jeg har observert, representerer en mye mer utfordrende og kompleks form for praksis enn det man kan få inntrykk av gjennom å lese manualene og relevant faglitteratur. Det synes også å være en rekke motstridende hensyn og interesser i spill i samhandlingene mellom de profesjonelle og barna, som fører til at sentrale aspekter ved barnas vøren-i-verden ikke blir gjort til tema, men heller blir tildekket. Blant annet har jeg pekt på at mye av det barna erfarer, dreier seg om tabubelagte fenomener som det kan være vanskelig for profesjonelle å forholde seg til. De profesjonelle kan også føle behov for å skåne seg selv, barna eller foreldrene.

Sett fra barnas perspektiver er dette alvorlig på flere forskjellige måter. For det første kan det føre til at det ikke blir satt inn adekvate hjelpe- og støttetiltak. Dette er spesielt alvorlig for barn som lever med alvorlig omsorgssvikt, vold eller seksuelle overgrep. I samtalegruppene jeg har observert, var det flere barn som fortalte om alvorlige ting som ikke ble

tatt tak i. Når sentrale aspekter ved barns væren-i-verden blir tildekket, kan det også føre til at de ikke får den støtten de trenger til å bearbejde vonde og vanskelige erfaringer, men blir værende i en tilstand av hjemløshet. Hendelser som ikke blir tatt tak i, kan forbli skremmende, forvirrende og vanskelige å forstå. Berit Bae (2004) hevder at dette kan ha store negative konsekvenser for barns psykiske helse. Hun sier at dersom barns oppfatninger av egne subjektive opplevelers realitet ikke blir tilstrekkelig anerkjent, kan de miste taket i opplevelsene og dermed også tilliten til at de er virkelige og gjeldende. Dette kan føre til at barna blir usikre på sin egen måte å forstå og fortolke verden på. Tildekkingen kan også føre til at barna mister tilliten til at det finnes voksne som ser dem og forstår dem, og som kan ivareta deres behov. Mange av barna i samtalegruppene ga inntrykk av at de opplevde at de ikke hadde noe gulv å stå og falle på. De formidlet en følelse av håpløshet, og de sa at de ikke hadde noen tro på at livssituasjonen deres noen gang kom til å bli bedre.

Fortellinger som en vei til barns væren-i-verden

Jeg har så langt i dette kapitlet argumentert for at samtalegruppene jeg har observert, synes å representere en form for praksis som fører til at vesentlige aspekter ved barns væren-i-verden blir tildekket. Sett i lys av sentrale verdier som preger det samfunnet og den tiden vi lever i, framstår dette umiddelbart som et paradoks. I kapittel 2 har jeg redegjort for hvordan samtalegruppene er et svar på en økende bevissthet om at barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre ofte har blitt oversett av hjelpetjenestene. Manualene til Mestringsgrupper og SMIL kan ut fra dette leses som bidrag til å synliggjøre de usynlige barna. Samtaletilbudene er også utformet i en tid preget av diskurser om barn og barndom som har ført til at de fleste i dag ser det som naturlig og selvfølgelig at barn som har psykisk syke eller rusavhengige foreldre, skal møtes som aktører med egne rettigheter og behov. I motsetning til i 1960- og 1970-årene, da det ikke var uvanlig at barn ikke visste hvor foreldrene var når de var innlagt på psykiatrisk sykehus (Dunn, 1993), har de i dag en lovfestet rett til å bli ivaretatt som pårørende. I innledningen til manualen til SMIL er det da også presisert at barneperspektivet skal gis særlig prioritet. I samtalegruppene

jeg har observert, ble det lagt til rette for en rekke aktiviteter som nettopp syntes å ha som formål å åpne for dialoger om barnas egne erfaringer. Når vesentlige aspekter ved barnas væren-i-verden likevel ser ut til å bli usynliggjort, kan det være grunn til å spørre om det er noe i verdiene som ligger til grunn for vår tids forståelse av begrepene «barnet som aktør» og «barneperspektiv», som fører til at barns egne perspektiver skyves til side. John Wall (2010, s. 13) peker på at vår forståelse av barndommen også er historisk betinget. I det nettverket av mening barn har å fortolke livene sine i lys av, finnes også samfunnets og kulturens fortellinger om dem. Disse må både barn og voksne forholde seg til. Wall hevder at dette kan være etisk problematisk. Selv om det er enighet om at barn er fullverdige aktører, er det ikke åpenbart hva dette skal bety.

En forståelse hentet fra de voksnes verden

I sin bok *Ethics in Light of Childhood* (Wall, 2010) peker Wall på hvordan begrepet «aktør» siden moderniteten i all hovedsak har blitt assosiert med verdier som rasjonell individualisme, frihet, autonomi og uavhengighet, og at det er en tendens til å se på sårbarhet og avhengighet som en motsats til dette. Han argumenterer for at det er dette menneskesynet som har formet vår tids forståelse av «barnet som aktør», og at det er en forståelse som setter barn i en veldig sårbar situasjon. Wall hevder at det vi så langt har fokusert på når det gjelder barns deltakelse i vårt samfunn, har vært å tilskrive dem flest mulig av de samme egenskaper og rettigheter som vi tilskriver voksne. Han sier at så lenge det er sånn, vil barn forbli marginalisert. De blir tvunget til å låne sin menneskelighet fra de som blir forstått å besitte den på en riktigere, mer fullstendig og avansert måte enn dem selv. Wall hevder at den dominerende forståelsen av «barnet som aktør» på denne måten møter et grunnleggende filosofisk problem. Den anerkjenner ikke det som særlig preger barns måter å være i verden på.

Wall (2010) hevder at når det gjelder den forståelsen av «barnet som aktør» som i dag dominerer, står vi overfor det samme problemet som for noen år siden ble løftet fram av det som kalles feminismens tredje bølge. Mens man i feminismens første bølge kjempet for kvinners stemmerett og i den andre krevde like rettigheter for kjønnetenes deltakelse i arbeid og

samfunnsliv, er man i den tredje bølgen opptatt av at fullverdig deltakelse bare kan oppnås dersom samfunnets moralske strukturer endres til også å gi rom for de verdier som preger kvinners liv og erfaringer. Wall sier at på samme måte som feminismen har bidratt til at begreper som rasjonalitet, omsorg, kroppslighet og makt i dag er innlemmet i vår generelle forståelse av hva det vil si å være menneske, må vi også innlemme de verdier som særpreger barns måter å være i verden på, i vår forståelse av hva det vil si å være et fullverdig menneskelig subjekt. Inspirert av sentrale hermeneutikere som Heidegger, Gadamer og Ricoeur argumenterer han for å knytte disse verdiene til den mest fundamentale egenskapen vi mennesker fødes inn i verden med: behovet for å skape mening. Ifølge Wall kan spørsmålet om hva det grunnleggende sett vil si å være et menneske, kun besvares ut fra det faktum at vi alle fødes inn i verden, lever og dør. Den verdenen vi fødes inn i, er en verden av mening som allerede er skapt for oss av andre. Han hevder at den grunnleggende drivkraften som ligger i alle mennesker, er til enhver tid å prøve å oppleve livet så meningsfullt og helhetlig som mulig.

Wall (2010) sier at den måten vi skaper mening på, er gjennom å fortelle livsfortellingene våre. Det som kjennetegner livsfortellingene, er at de har både et tilbakeskuende og et framoverskuende blikk. Vi får innsikt i hvem vi er ved å plassere våre erfaringer i en fortelling som også sier noe om hvor vi kommer fra, og om hvilke visjoner vi har for framtiden. Å være menneske er å leve i en verden som ikke bare består av det som har vært og er, men også av det som kan bli. Som mennesker er vi på samme tid både begrenset og grenseløse, ferdige og uferdige. Vi er allerede noe, men strekker oss samtidig alltid mot noe nytt. Det vi hele tiden streber etter, er å utvide livsfortellingene våre. Enten vi er voksne eller barn, søker vi alle størst mulig narrativ helhet. Med det menes ikke at alle erfaringer skal føye seg inn i et harmonisk sammenhengende hele, men at de er til stede i livsfortellingen vår på en eller annen måte.

En forutsetning for at vi skal kunne utvide livsfortellingene våre, er at vi er villige til å åpne oss for å bli påvirket av hverandre. Å leve i relasjoner til andre og til de fellesskapene vi er del av, innebærer derfor aldri bare å handle overfor dem. Det innebærer også alltid å gjøre seg åpen for å bli formet av de andre.

Fordi vi til enhver tid skaper mening fra det stedet der vi befinner oss, vil all mening være tentativ og partiell. Dette betyr at barns meningsskaping ikke kan bli sett på som mindre utviklet eller mindre fullverdig enn voksnes. Det at barn i mindre grad er påvirket av historien, strukturene og tradisjonene enn voksne, gjør tvert imot at de har lettere for å bringe inn nye og uventede perspektiver, både i sitt eget liv og i livet til mennesker rundt dem. Wall hevder at barn kan ha en djervhet og friskhet i sine fortolkninger som voksne ofte mangler. Samtidig gjør barns begrensede livserfaringer at de ikke alltid er i stand til å skape den nødvendige kritiske distansen til den historien og de tradisjonene som omgir dem. Derfor er de i større grad enn voksne avhengig av andres støtte i sin streben etter å skape mening i det de har erfart. Den ulikheten i status og makt som preger relasjoner mellom barn og voksne, setter barna i en spesielt sårbar situasjon. Wall sier at dersom vi ønsker en bredere forståelse av hva det vil si å være et barn, er det barnets åpenhet og relasjon til verden vi bør rette oppmerksomheten mot. Det sårbare barnet og barnet som aktør er ikke motsatte begreper, men sammenvevet. Samtidig som det er barnets åpenhet som gjør at barnet kan framstå som aktør, er det gjennom sitt engasjement i verden at det blir sårbart.

Når det gjelder samtalegruppene jeg har observert, har en viktig motivasjon for måten de er utformet på, vært forskning der barn selv gir uttrykk for at de ønsker kunnskap om det som skjer i familien (Trondsen, 2014; Trondsen & Ytterhus, 2017). Ut fra det Wall sier kjennetegner vår grunnleggende måte å skape mening på, kan det være verdt å tenke over om barnas utsagn kan ha blitt misforstått av voksne. Fra et perspektiv formet av verdier hentet fra voksnes verden, er det lett å tenke at barna etterspør faktabasert kunnskap. Det barna etterspør, kan imidlertid like gjerne være hjelp til å utvide livsfortellingene sine.

Når Lars tre ganger tar initiativ til å fortelle om episoden på skolen, er det kanskje ikke en rasjonell forklaring han etterspør, men hjelp til å integrere hendelsen i en større fortelling om sitt liv? Det er en fortelling som ikke bare handler om ham, men også om relasjonen mellom ham og moren, og om hvordan andre mennesker ser på dem. Ut fra det Lars sier og gjør, gir han inntrykk av at han ønsker å gjøre fortellingen rik og variert ved å se episoden fra flest mulige perspektiver.

På samme måte er det mulig å tenke at når Hannah og Aisha forteller om sine opplevelser av farens sykdom, etterspør de ikke først og fremst kunnskap om sykdommen eller råd om hvordan de skal håndtere den. De søker hjelp til å skape helhet og sammenheng i sine relativt korte, men dramatiske liv. I denne helheten inngår blant annet det å ha vært tvunget til å flykte til et annet land, en lengsel etter å være sammen med en far som opplever dem som møkkete når han er syk, opplevelser av ensomhet og isolasjon og erfaringer med at de ikke alltid kan stole på moren.

I en av skolegruppene var det ei jente som sa at hun visste at situasjonen hjemme aldri kom til å forandre seg. Derfor syntes hun ikke det var noen vits i å snakke så mye om problemene sine. Når hun gjorde det, begynte hun bare å tenke mer på dem. Hun sa at det som var godt for henne, var å gjøre praktiske ting, for eksempel å lage noe. Da ble tankene hennes opptatt med det hun holdt på med, og ikke med alt det vanskelige hun ikke kunne gjøre noe for å endre. I en tekst jeg har skrevet i etterkant av en av gruppesamlingene hun deltok i, er det en lang beskrivelse av at hun står sammen med en gruppeleder og tover ull. De står ved siden av hverandre og gnir store mengder varmt såpevann inn i ullen. Iblant stopper de opp og ser på resultatet. De diskuterer farger og fasonger, men sier ikke så mye mer. I bakgrunnen er det en radio som spiller musikk. Stemningen er rolig. Det ser ut som om jenta har det godt. Det er lett å forestille seg at denne situasjonen kan ha vært et verdifullt bidrag til hennes fortelling om seg og sitt liv. Det handler om tilhørighet og fellesskap, om å få mulighet til å tre fram og bli tatt imot slik man er, om både å bli formet og selv være med på å forme.

Et vern mot forutinntatte holdninger

Wall (2010) knytter det moralske ansvaret vi mennesker har for hverandre, nettopp til vår åpenhet og mottakelighet for hverandres perspektiver. Han hevder at hver og en av oss har et krav på å bli møtt på en slik måte at den vi henvender oss til, er villig til å sette sine egne perspektiver i spill og åpne seg for å bli formet av våre. I det ligger det ikke bare at vi skal la den andres fortelling forandre oss, men at forandringen også skal prege den responsen vi gir tilbake. Wall sier at den andre har krav på ikke

bare å bli møtt som en som bidrar til å forme min livsfortelling, men også til selv å bli sett, hørt og tatt på alvor gjennom å bli innlemmet i fortellingen. Dette betyr at relasjonen først er likeverdig når jeg har overskredet min egen erfaringsverden gjennom å innlemme den andre som en betydningsfull del av min selvforståelse.

Det hos et barn vi skal åpne oss for å bli påvirket av, er derfor ikke det vi kjenner igjen hos oss selv eller har kunnskap om fra før, men det som er fremmed og annerledes. Ifølge Wall har hvert barn krav på å få sin helt spesielle fremmedhet innlemmet i vår fortelling. Dette betyr at i møter med barn må voksne vise vilje til å forstå det som ikke umiddelbart er tilgjengelig, men som ser ut til å ha en avgjørende betydning for barnet det gjelder. Dette gjelder også i profesjonelle sammenhenger. Profesjonelle kan ikke møte barn bevæpnet med ferdig etablerte teorier. Det må være fortellingen som leder til teorien, ikke omvendt.

Når en gutt sier at han ville ha vært inne hos den syke moren helt til hun var frisk, kan ikke profesjonsutøveren bruke sine teorier til å prøve å identifisere hvilken mening som ligger bak. Han eller hun må ta tak i det gutten sier, og la dette danne grunnlaget for det videre arbeidet de to skal være sammen om, og som profesjonsutøveren etter hvert kan bruke sine teorier til å utvide forståelsen av. Det samme er tilfellet når en gutt sier at det eneste han kan skrive om familien sin, er et stort spørsmålstegn.

Den historien guttene forteller fra livet sitt, er en del av den historien som har formet dem og gjort dem til den de er. Dette betyr at de ikke bare *har* en livsfortelling, de *er* livsfortellingen sin. Det er en fortelling som er ulik alle andres, som de befinner seg midt i, og som stadig endres (Hovland, 2011). På denne måten kan det barnesynet Wall introduserer, ha potensial til å bevege profesjonsutøvere bort fra tanken om at barn med psykisk syke eller rusavhengige foreldre *er* noe bestemt. De blir hele tiden til. Identiteten deres er i stadig bevegelse, og den viser seg på mange forskjellige måter. Samtidig er denne tilblivelsen ikke noe som finner sted inne i barna, men i relasjoner, dialoger og samspill med andre.

Anne Jansen (2013, s. 125) argumenterer for at det å lytte til barns fortellinger om hva de gjør i vanskelige situasjoner, kan bidra til en forståelse av begrepene «risiko» og «beskyttelse» som ikke i så stor grad er knyttet til egenskaper ved det enkelte barnet. Det kan hjelpe oss til heller å rette

oppmerksomheten mot den meningssammenhengen begrepene opptrer i, og mot hvordan barna selv opplever og forstår dem.

En praksis der både barna og gruppelederne kan framstå som subjekter

Ut fra det Wall sier, vil den grunnleggende etiske dimensjonen i relasjoner mellom voksne og barn ikke dreie seg om å gi omsorg og beskyttelse, men om at voksne må være villige til å la seg påvirke og forandre av barnas perspektiver. Det innebærer at den voksne må gjøre seg sårbar. Han eller hun må anerkjenne barnets kapasitet til å påvirke og forandre seg. I profesjonelle sammenhenger åpner dette for en praksis som gir profesjonsutøveren og barnet mulighet til å forholde seg til hverandre på en mer åpen og fleksibel måte enn det manualene til Mestringsgrupper og SMIL legger opp til.

Den kritikken Kalle og Robin rettet mot måten profesjonsutøvere hadde snakket med dem på, var nettopp at profesjonsutøverne var dårlige til å høre etter, at de misforsto, at de ikke viste at de brydde seg, men at de ga inntrykk av at samtalen var noe de bare skulle ha gjennomført og overstått.

I sin bok *Narrativ etikk og profesjonelt hjelpearbeid* (Hovland, 2011) argumenterer Beate Indrebø Hovland for å se på profesjonelt hjelpearbeid som en praksis som dreier seg om å lytte til og svare på fortellinger. Hun sier at en viktig del av profesjonelles kompetanse er å kunne lytte til den andres fortelling, å få en forståelse av hva fortellingen dreier seg om, og å kunne gi en respons som den andre opplever sakssvarende og hjelpsom. For at det skal bli mulig, må den profesjonelle både kunne fange opp nyanser og kompleksitet i situasjonen og anlegge ulike perspektiver på den. Samtidig understreker hun at fortellinger ikke er noe den hjelpesøkende har ferdig med seg til møtet, men noe som skapes i rommet mellom dem som forteller.

Hovland (2011, s. 35) hevder at profesjoner hvor formålet er å yte hjelp til mennesker som har møtt utfordringer i livet de ikke har greid å takle på egen hånd, alltid har arbeidet med det narrative, men at det er noe de ikke nødvendigvis har vært seg bevisst. De har måttet forholde seg til

den fortellingen som utfolder seg i selve møtet, i samhandlingen mellom den profesjonelle og den eller de som trenger assistanse. De har også måttet forholde seg til fortellingene de ulike partene bringer med seg til møtet, som er med på å prege hva som blir sagt og gjort, og hvordan dette blir oppfattet av den enkelte. I tillegg skaper profesjonelle hjelpere selv fortellinger om den andre i samtaler med kollegaer og i journaler og rapporter.

En styrke ved fortellingene er at de gir erfaringene våre en form som gjør det mulig at flere kan forholde seg til dem (Hovland, 2011). På den måten kan de være en vei til forståelse av den formen for flertydige og ubestemmelige fenomener som syntes å være i spill i samhandlingene mellom gruppelederne og barna i samtalegruppene jeg har observert, som indre smerte, håpløshet, ensomhet og svik. Fortellingenes form gjør at de kan være en omvei til fenomener som det kreves mye tid og tålmodighet å finne passende ord og begreper for.

Det er absolutt mulig å tenke at samhandlingen mellom Emre og Hakan og gruppelederne kunne ha utviklet seg i en annen retning dersom gruppelederne hadde forstått guttenes vegring som starten på en fortelling de skulle skape sammen. Det samme må kunne sies om samhandlingen mellom gruppelederne og Marie da hun sa at hun ble glad da hun ikke fikk lov til å ha med en venn hjem, og da Phillip reiste seg opp og begynte å gå rundt på gulvet hver gang et av de andre barna begynte å snakke om sin mor eller far.

Som jeg har forklart tidligere i boken, er det vanligvis ikke en hvilken som helst erfaring vi velger å fortelle om. De fleste fortellinger tar utgangspunkt i en verden hvor det har skjedd noe som forstyrrer, utfordrer eller ryster den regjerende sosiale ordenen, det som blir sett på som normalt. På den måten kan det å fortelle også være en måte å bearbeide vanskelige hendelser på. Vi forteller den samme hendelsen om og om igjen til den faller på plass. Samtidig er vi som oftest ikke alene i fortellingene våre (Hovland, 2011). Fortellingene til barna i samtalegruppene handlet ikke bare om dem selv, men også om mennesker i barnas nærhet, ofte foreldrene. Gjennom å lytte til og svare på disse fortellingene kunne foreldrenes betydning i barnas liv kanskje ha blitt tydeligere for gruppelederne. Barnas fortellinger kunne også ha hjulpet gruppelederne til å

få et mer detaljert bilde av problemene deres, og til å komme fram til en sakssvarende forståelse av hva barnas hjelpebehov faktisk var.

I flere av gruppene fortalte barn om alvorlige hendelser knyttet til vold og rus, som det ikke ble tatt tak i. I samtaler med meg sa gruppelederne at de syntes det var vanskelig å snakke med barna om disse erfaringene. De følte seg usikre på hva de skulle si, og hva som var riktig å gjøre. Det kan være verdt å tenke over om de hadde opplevd det mer overkommelig dersom de hadde sett på relasjonen til barna som en relasjon der de sammen skulle skape en fortelling.

Ingen garanti for en respektfull praksis

Det er viktig å understreke at den formen for praksis Hovland foreslår, ikke er en metode, men en forståelsesstruktur. Den er en måte å bygge bro på mellom forståelseshorizontene til gruppelederne, med deres faglige kompetanse, og barna som lever med foreldrenes psykiske sykdommer og rusavhengighet i dagliglivet sitt. Det er en måte å samhandle på der barnas opplevelse av og perspektiv på livssituasjonen sin får en grunnleggende betydning.

Samtidig skal det å arbeide med fortellinger ikke forstås som en rask og enkel løsning på et komplisert og sammensatt problem; hvordan vi som samfunn skal kunne tilby barn med psykisk syke og rusavhengige foreldre et trygt og godt hverdagsliv. Hovland (2011) understreker at det å lytte til og svare på andres fortellinger fører med seg et stort moralsk ansvar. Måten profesjonsutøvere lytter til og svarer på barns fortellinger på, kan ha stor betydning for hvilken rolle barna lar erfaringene de forteller om, spille i en større fortelling som handler om deres liv. Hovland understreker at for at profesjonsutøveres bidrag til fortellingen skal kunne oppleves som hjelpsomt, må det passe inn i livshistorien til den som forteller, på en måte som gir mening for ham eller henne.

Sammenfatning og konklusjon

I denne delen har jeg først diskutert hvordan det å arbeide med fortellinger kan legge føringer for en praksis som er egnet til å ivareta barn

med psykisk syke eller rusavhengige foreldre som selvstendige menings-søkende og meningsskapende subjekter. Jeg tenker da på en praksis som forholder seg til barna som selvstendige, avgrensede individer innvevet i ulike meningssammenhenger. Jeg har også argumentert for at det å arbeide med fortellinger kan være en vei til en praksis som kan skape forutsetninger både for at barna kan stå fram med erfaringer fra eget liv, og for at gruppelederne kan bli i stand til å ta imot og svare på det barna formidler. At barna får muligheten til å fortelle om livet sitt, er viktig både for at de skal få adekvat støtte og hjelp, og for at de skal få mulighet til å forme en god selvforståelse og identitet.

